

O‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA’LIM ASOSLARINING O‘RNATILISHI VA RIVOJLANISHI

Guliston davlat universiteti
Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
Tarix kafedrası stajyor-o‘qituvchisi
Salavat Galiyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston hukumatining ushbu sohadagi faoliyatining asosiy yo‘nalishlaridan biri – inklyuziv ta‘lim sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, ya‘ni o‘ziga xos ehtiyojlari va individual xususiyatlaridan qat‘i nazar, barcha fuqarolarning ta‘lim olishdan teng foydalanishini ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish sanaladi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta‘lim, UNESCO, O‘zbekiston, UNICEF, nogironlar jamiyati, Phillips, Mitchell, qonun, Konstitutsiya.

Аннотация: Одним из основных направлений деятельности правительства Узбекистана в этой сфере является реализация государственной политики в сфере инклюзивного образования, то есть равный доступ к образованию для всех граждан, независимо от их конкретных потребностей и индивидуальные особенности реализации мер, направленных на обеспечение.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, ЮНЕСКО, Узбекистан, ЮНИСЕФ, общество инвалидов, Филлипс, Митчелл, закон, Конституция

Abstract: One of the main directions of the activity of the government of Uzbekistan in this field is the implementation of the state policy in the field of inclusive education, that is, the equal access to education for all citizens, regardless of their specific needs and individual characteristics. implementation of measures aimed at ensuring.

Key words: Inclusive education, UNESCO, Uzbekistan, UNICEF, society of disabled people, Phillips, Mitchell, law, Constitution.

O‘zbekistonda inklyuziv ta‘lim konsepsiyasi ilk bor 1996-yilda Respublika ta‘lim markazi va YUNESKO hamkorligida qabul qilingan loyiha doirasida joriy etilgan¹. Nogironlarning huquqlarini, jumladan, ta‘lim olish huquqlarini qo‘llab-

¹YUNESCO: Jamiyatga va inklyuziv ta‘limga muhtojlarga qaratilgan Dastur. – 1994

quvvatlash maqsadida O‘zbekiston inson huquqlari bo‘yicha bir qancha xalqaro shartnomalarni imzolagan va ratifikatsiya qilgan. Bundan tashqari, O‘zbekiston hukumati qonunchilikni inklyuzivlik nuqtai nazaridan qayta ko‘rib chiqishga harakat qildi va xalqaro yordam tashkilotlari ko‘magida inklyuziv ta‘lim bo‘yicha pilot loyihalarni amalga oshirdi.

Ushbu sa'y-harakatlarga qaramay, nogiron bolalar uchun ta'lim Sovet davridagi kabi institutsionalizatsiyaga katta e'tibor berishda davom etmoqda. Phillips (2009) ta'kidlashicha, ko'pgina postsovet mamlakatlarida hali ham "sotsialistik davrning nogironlik siyosatini shakllantirgan muhim merosi" mavjud. O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan bolalarning aksariyati yo uy sharoitida ta‘lim oladi yoki ixtisoslashtirilgan muassasalarga qatnaydi² (O‘zbekiston nogironlar jamiyati, 2014-yil). O‘zbekistonda maxsus ta‘lim tizimi quyidagi muassasalar bilan ifodalanadi: maxsus bolalar bog‘chalari va maktablar; maxsus maktab-internatlar; va ota-ona qaramog‘isiz qolgan nogiron bolalar uchun Mehribonlik uylari. Ushbu muassasalarning birortasiga joylashtirilgan bolalar ko‘pincha tegishli ta'lim olish uchun zarur xizmatlar va resurslar bilan ta'minlanmaydi. Ularning ahvoli ko‘pincha boshqa muammolar tufayli yomonlashadi: "nogiron bolalar o‘zlarining nogironliklari va jamiyat ularning yo‘lida ko‘plab to‘siqlar keltirib chiqaradigan qo‘shimcha qiyinchiliklarga duch kelishadi" (UNICEF, 2013, 1-bet). Bular qashshoqlik, yashash sharoitlarining etarli emasligi va ijtimoiy kamsitishdir.

UNICEF (2011) ma'lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston hukumati ko‘pincha inklyuziv ta'lim tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlamaydi, garchi o‘z majburiyatini olgan bo‘lsa ham. O‘zbekiston inklyuziv ta'limni boshlagan yagona davlat emas, lekin uning kun tartibiga sodiq qolmagan. Inklyuziv ta'lim iqtisodiy jihatdan qashshoq mamlakatlarning aksariyati uchun chalkash soha bo‘lib qolmoqda va shuning uchun uni qabul qilish qiyin.

Mitchell (2005) ta'kidlaganidek, "Ko'pgina mamlakatlar o‘zlarining ritorikasida, hatto qonunchiligi va siyosatida inklyuziv ta'limga sodiq bo‘lib ko‘rinsa-da, amaliyot ko‘pincha kamlik qiladi" (11-bet). Ular moliyaviy cheklovlar, malakali kadrlar etishmasligi, katta sinflar, madaniy noto‘g‘ri qarashlar,

² Умумий ўрта таълим ташкилотларида инклюзив таълимни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги Низом. – Т.: “Вазирлар Маҳкамасининг 638-сон қарори иловаси”, 2021.

qonunchilikning noaniqligi, inklyuziya nima ekanligini bilmaslik va boshqalar bilan kurashmoqda (Charema, 2010).

Yuqorida keltirilgan huquqiy-me'yoriy hujjatlar O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning joriy etilishi uchun asos bo'lib hisoblanadi. Jumladan; “Ta'lim hamma uchun” dasturining bajarilishi, O'zbekistonda ta'lim olish huquqining qonunchilik asosini:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi (1992 yil; 41-modda)
- “O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoyalash to'g'risidagi” qonun (19, 27-moddalar)
- “Ta'lim to'g'risida”gi qonun (1997 yil, 22, 23-moddalar)
- “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi qonun (2008 yil; ta'lim olishdagi teng imkoniyatlar va alohida kafolatlari, 28, 29-moddalar)
- Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (o'quvchilarni qobiliyat va imkoniyatlariga muvofiq o'qitishga differension yondashuv)
- “Ijtimoiy himoya yili” davlat dasturi (4.2-modda), “Yoshlar yili” Davlat dasturi.
- “Sog'lom avlod” davlat dasturi (2000 yil)
- “Ijtimoiy himoya yili” davlat dasturi (2007 yil)
- “Barkamol avlod yili” davlat dasturi (2010 yil) va boshqalar

Inklyuziv ta'limning barqarorligini ta'minlash maqsadida “Ta'lim to'g'risida”gi qonunning yangi tahririga imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim jarayoniga integratsiyalash maqsadida umumta'lim maktablari, maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv guruh va sinflarning tashkil qilinishini tartibga soluvchi modda kiritilgan.

Bolaning ta'lim tizimiga jalb qilinishining biror ko'rinishi u uchun oddiy va foydali bo'lishi darkor, ayni paytda bu inklyuziv ta'lim maromida rivojlanayotgan tengdoshlarining sifatli ta'lim olishiga halaqit bermasligi lozim.

Shuningdek, ushbu hujjatlar asosida 2003-yilda Respublikamizda “Talim hamma uchun” Milliy dasturi ishlab chiqildi. “Ta'lim hamma uchun” dasturining Milliy rejasi YUNESKONing maslahatlari va moddiy ko'magi bilan 2000- yilgi Dakar shartnomalariga mos bo'lib, siyosatchilar, ta'lim tizimi, vazirlik va idoralar rahbarlari, pedagoglar, jamoat arboblari, O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish muammolari bilan qiziquvchi barcha shaxslar uchun

mo'ljallangan. Mazkur rejada O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi –“Ta'lim hamma uchun” Milliy Rejasining konseptual o'zagi asosida isloh etish muammolari va istiqbollari tahlil qilingan.

Inklyuziv ta'lim Resurs Markazi imkoniyati cheklangan bolalarni integratsiyalashgan ta'lim jarayonida ta'lim olish strategiyasini keng joriy qilish maqsadida YUNESKO tashkiloti bilan shu yildan buyon hamkorlik qilib kelmoqda. O'zbekistonda integratsiyalashgan inklyuziv ta'lim tizimini amaliyotga tadbiiq qilish maqsadida YUNESKO xalqaro tashkiloti loyihasi asosida bir necha Respublika seminar-treninglar va xalqaro konferensiya, forumlar o'tkazishga muassar bo'lindi. Konferensiyalarda ko'tarilgan dolzarb muammolar, tavsiyalar va ishtirokchilarning ma'ruzalari quyidagi ilmiy amaliy tuplalarda: “Alohida yordamga muhtoj bolalarni ma'naviy va estetik rivojlantirish” chop etildi. O'zbekistonda himoyaga muhtoj bulgan bolalarga yorrdam ko'rsatishning samarali shakli va uslubi “O'zbekiston respublikasida bolalarni ijtimoiy himoyalash tizimini rivojlantirishning istiqbollari”(2007y), “Inklyuziv ta'lim va bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning zamonaviy tendensiyalari” va boshka bir kator tuplamlarda chop etildi. Hozirgi kunda Respublikamizda inklyuziv ta'lim konsepsiyasini joriy qilishda ush bu materiallar asosiy dasturamal bo'lib kelmoqda.

Jumladan, kelgusi o'quv yilidan boshlab alohida ta'lim olishga ehtiyoji bor bolalaming 24 foizi, 2025-yilda esa 40 foizi oddiy maktablarda o'qishi uchun barcha sharoitlar yaratiladi. Shuningdek, inklyuziv ta'limning resurs markazlari soni 14 barobarga ko'payib, 200 tadan oshadi. Ikkinchidan, nogironligi bo'lgan shaxslami kasb-hunarga o'qitish va ular uchun munosib ish o'rinlarini yaratish orqali ulaming daromadini ko'paytirishga qaratilgan chora-tadbirlar yanada kuchaytiriladi. Bu borada ulami zamonaviy kasb-hunarga o'qitish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning hozirgi voqeliklarida nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish imkoniyatlarini amalga oshirishni hisobga olgan holda respublikada inklyuziv ta'lim tizimi o'zining shakllanish bosqichida bo'lib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi zarur. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarning yashashi, ta'lim olishi uchun sharoit yaratish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda, bunday toifadagi shaxslarning yanada rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish bo'yicha qonunchilik bazasi yaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 sentyabrdagi “O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida”gi PF–158-sonli Farmoni // <https://lex.uz/ru/docs/6600413>
2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashining 46-sessiyasidagi nutqi // <https://yuz.uz/uz/news/prezident-shavkat-mirziyoevning-bmt-inson-huquqlari-boyicha-kengashining-46-sessiyasidagi-nutqi>
3. Всемирная декларация об образовании для всех // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/jomtien.pdf
4. Дакарский рамки действий. Образование для всех: выполнение наших общих обязательств // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/dakar.pdf
5. Декларация о правах инвалидов. 3- статья // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/disabled.shtml (murojaat sanasi 28.11.2022)
6. Конвенция о правах инвалидов от 13 декабря 2006 г. // Свод законов РФ. – 2013. – № 6. Ст. 468
7. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. Вступила в силу д
8. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. Вступила в силу для СССР 15 сентября 1990 г. // Сборник международных договоров СССР. 1993. Выпуск XLVI. – С. 242-257.
9. Народное образование в СССР: общеобразовательная школа: сборник документов: 1917–1973 / сост. А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов. – М.: Педагогика, 1974. – 560 с
10. О дополнительных мерах по улучшению организации профессионального обучения и трудового устройства инвалидов: постановление Совета министров СССР от 10.12.1976 № 1010 // Свод законов СССР. 1990. Т. 2. –
11. О подоходном налоге с кооперативных и общественных организаций : указ Президиума Верховного Совета СССР от 01.03.1979 ; с изм. и доп. // Свод законов СССР. 1990. Т. 5. – С. 455.